

Рецензенти
академик Милка Ивић
Иван Клајн, дописни члан САНУ
проф. др Даринка Гортан-Премк
проф. др Вера Васић

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
МАТИЦА СРПСКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

МЕЂУНАРОДНИ НАУЧНИ СКУП О
ЛЕКСИКОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОЛОГИЈИ

**ДЕСКРИПТИВНА ЛЕКСИКОГРАФИЈА
СТАНДАРДНОГ ЈЕЗИКА И ЊЕНЕ
ТЕОРИЈСКЕ ОСНОВЕ**

сата не содржит. Во второй паре *упрашивать* обозначает также подобное действие говорящего. *Упросить* же, помимо указания на завершенность речевого действия говорящего, содержит и указание на реальный результат этого действия, т.е. на **реакцию адресата**, состоящую в том, что он согласился выполнить или выполнил то, чего хотел говорящий. Поэтому можно сказать *Он попросил меня выступить на вечере, но я отказался*, и в то же время невозможно **Он упросил меня выступить на вечере, но я отказался*.

Такие пары чаще всего можно встретить среди „просьб“, „убеждений“, „уговоров“. Глаголы НЕСОВ в этих парах обозначают иллокутивный акт, имеющий определенную перлокутивную цель. Перлокутивная цель может состоять в воздействии на чужую волю (большинство „просьб“ и „уговоров“), на чужое сознание („объяснения“, „убеждения“, „уверения“), на чужое состояние (примеры: *запугивать-запугать, подбадривать-подбодрить, успокаивать-успокоить, утешать-утешить*), на чужие чувства (например, *умолять-умолить*). В отличие от глаголов НЕСОВ, глаголы СОВ в перечисленных парах являются перлокутивами: они сообщают, что цель достигнута: воздействие на чужую волю, сознание, состояние оказано и получен искомый результат.

Перформативы НЕСОВ и СОВ — разные речевые акты.

Члены видовой пары могут обозначать разные речевые акты.

Так, в паре *просить-попросить* **перформативно** (1л.) в значении чистой просьбы употребляется только форма НЕСОВ: *Прошу вас помочь моему сыну. Мы очень просим вас выступить на вечере*. Форма же СОВ *попрошу* обозначает не просьбу, а требование: *Попрошу предъявить документы при невозможности *Попрошу (Я попросил бы) вас помочь моему сыну*. Этим обстоятельством объясняется разная сочетаемость форм СОВ и НЕСОВ: возможно *Очень прошу вас* и невозможно **Очень попрошу вас*. В первом случае наречие *очень* относится к компоненту 'хотеть'. *Очень прошу* значит 'Говорю, что очень хочу'. „Требования“ же (к которым относится и *Попрошу*) вообще не сочетаются с наречиями высокой степени. Невозможно **Очень требую*. „Требования“ имеют пресуппозицию 'X считает, что Y должен сделать то, что хочет X' и ассерцию 'X говорит, что адресат должен сделать это'. Мотивировкой выполнения требования, в отличие от просьбы, является не интенсивность желания говорящего, а обязанность адресата.

Такое несимметричное поведение глаголов речи в СОВ и НЕСОВ делает подобные пары лексикографически интересными, потому что требует соответствующего отражения при их подаче в толковом словаре.

Бранко Тошовић
(Грац)

ГЛАГОЛСКИ ДИРЕСТАТ

САЖЕТАК: Рад је посвећен глобалним аспектима семантике глагола. У првом дијелу анализе говори се о дефиницијама ове врсте ријечи, у другом се разматрају начини њене семантичке концептуализације и глобализације, у трећем се указује на проблем детерминационог круга, а у четвртом се уводе и објашњавају појмови интегратива, дирестата, конгломерата и архидирестата.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: глаголи, семантичка концептуализација, интегратив, дирестат, архидирестат

1.0. Резултати већине истраживања показују да је неопходно критички размотрити постојећа тумачења глагола. Основна слабост у дефинисању ове врсте ријечи је немогућност да се изрази глаголска разноврсност, вишеструкост и интегративност. Друга слабост је једностраност приступа.

1.1. У сербокroatистици глагол се обично тумачи као врста ријечи која изражава радњу, стање и збивање.¹ У њемачкој граматичкој доминирају два става: 1. глагол указује на догађај, стање и радњу, 2. глагол одсликава активност и радњу.² Англоамеричка лингвистика разликује

¹ (1) „Глаголи (лат. *verbum*), несамосталне речи којима се казује радња, стање или збивање; њима се наиме неке или нечему за одређено време приписује нека радња или збивање, стање или особина...“ (Српскохрватски језик 1972, 103–105). — (2) „Глаголи су речи којима се неке или нечему за извесно време приписује каква радња, стање или особина, или се њима казује да се нешто збива.“ (Стевановић 1970, 1: 323). — (3) „Глаголи су несамосталне променљиве речи које означавају радње, стања или збивања...“ (Станојчић/Поповић 1992: 97). — (4) „Глаголи су речи које имају посебну промену — конјугацију. Самосталним (пунозначним) глаголима се означава нека радња, збивање или стање.“ (Мразовић/Вукадиновић 1990: 63–64). — (5) „Глаголи су променљиве ријечи којима се изричу процеси — радња, стање и збивање. Карактеризирају их категорије вида, лица, начина, времена и стања.“ (Хрватска граматика 1995, 222). — (6) „Глаголи су ријечи које показују да нетко нешто ради, да се нешто збива, или назначују стање, у коме се нетко налази...“ (Брабец/Храсте/Живковић 1958: 110). — (7) „Ријечи којима се изриче радња, збивање или стање зову се глаголи.“ (Тежак/Бабић 1992: 117).

² (1) „Mit den Verben bezeichnet der Sprecher, was geschieht oder was ist: Zustände (*wohnen*), Vorgänge (*verblühen*) oder Tätigkeiten und Handlungen (*bauen*)“ — Duden 1994: 88. — (2) „Verben gehören zu dem Worttyp, der Handlungen (*schwimmen, sprechen*), Vorgänge (*waschen*,

формалну и функционалну страну глагола: формално глагол је елемент који показује морфолошке контрасте у времену, виду, стању, начину, лицу и броју, а функционално он представља минимални предикат реченице.³ Француски граматичари традиционално тумаче глагол као врсту ријечи која изражава а) процес, радњу субјекта, б) постојање субјекта, ц) стање, д) однос између атрибута и субјекта.⁴ У руској лингвистици постоје два мишљења: 1. глагол одсликава процес, 2. глагол изражава радњу или стање.⁵ Тумачења глагола у украјинским⁶ и бјелоруским граматикама⁷ не разликују се много од руских. У чешкој лингвистици полази се од става да је глагол средство за сликање стања и процеса.⁸ Словачка лингвистика указује на то да глагол служи за ознаку радње и стања, односно радње као активности или као стања.⁹ Пољска тумачења су слична чешким и словачким, са потенцирањем предикативности и категорије финитности.¹⁰ У словенистици глаголом се назива врста ријечи која из-

fallen und Sein (*ruhen, sitzen*) bezeichnet." (Griesbach 1993: 123). — (3) „Verben sind Wörter, die Handlungen (*arbeiten*), Vorgänge (*regnen, fallen*) und Sein (*blühen, liegen*) bezeichnen." (Schulz/Griesbach 1978: 13). — (4) Das Verb ist diejenige Wortart, die Tätigkeiten, Vorgänge und Zustände bezeichnet. Tätigkeiten: *arbeiten, essen, laufen, schreiben, tun*. Vorgänge: *frieren, regnen, scheinen* (von der Sonne), *schneien, wehen*. Zustände: *dürsten, hungern, leben, leiden, schlafen, wachen*." (Jung 1971). — (5) „Verben bezeichnen ein Geschehen, und zwar unter verschiedenen Aspekten: a) als Vorgang (Ablauf, Bewegung, Veränderung, Entwicklung) — *strömen, regnen, wachsen, reifen, brennen, leuchten, strahlen, leben, sterben*, b) als Handlung (Tätigkeit, Verhalten, Bewegung) — *machen, geben, denken, gehen, laufen, suchen, rechnen, sprechen* (und alle sogenannten Performativa, die Sprechhandlungen bezeichnen, dazu Sprechakte), c) als Zustand (Sein, Haben, Befinden, Bestehen) — *sein, existieren, haben, besitzen, dürsten, hungern, schlafen, sich fühlen, stehen*." (Eichler/Bünting 1994: 82–85).

³ (1) „A word class, traditionally defined as a 'doing' or 'action' word, formally identifiable in many languages as an element displaying contrasts of tense, aspect, voice, mood, person, and number. Functionally, it is the element which can be used as the minimal predicate of a sentence, co-occurring with a subject (e.g. *She answered*), and generally dictating the number and nature of other elements in the predicate." (Crystal 1992: 409–410). — (2) „A class of words that serve to indicate the occurrence or performance of an action, or the existence of a state or condition: in English, such words (given here in the infinitive with *to*) as *to climb, to cultivate, to descend, to fish, to laugh, to realize, to walk*. Although many verbs in English have the same base form as nouns (*climb, fish, hound, love, walk*), they are morphologically and syntactically a distinct word class and one of the traditional parts of speech." (The Oxford Companion to the English Language 1992: 1083). — (3) „A verb is a word (*run*) or a phrase (*run out of*) which expresses the existence of a state (*love, seem*) or the doing of an action (*take, play*).” — Alexander 1988: 159.

⁴ „En grammaire traditionnelle, le verbe est un mot qui exprime le procès, c'est-à-dire l'action que le sujet fait (*come dans L'enfant écrit*) ou subit (*comme dans Cet homme sera battu*), ou bien l'existence du sujet (*comme dans Les méchants existent*), ou son état (*comme dans Les feuilles jaunissent*), ou encore la relation entre l'attribut et le sujet (*comme dans L'homme est mortel*).” (Dictionnaire de linguistique 1973: 508).

⁵ (1) „Глагол — это часть речи, обозначающая процесс и выражающая это значение в категориях вида, залога, наклонения, времени и лица; глагол обладает также категориями числа и — в формах прош. вр. и сослагательного наклонения — категорией рода. Значение процесса свойственно всем глаголам, независимо от их лексического значения. Глагол представляет как процесс (процессуальный признак) и действия (*бежать, грузить, рыть*), и состояния (*лежать, спать, страдать*), и отношения (*иметь, преобладать, принадлежать*).” (Русская грамматика 1980, т. 1, 582). — (2) „Глагол — часть речи, обозначающая процесс и выражающая это значение в категориях вида, залога, наклонения, времени, лица, а также числа и рода.” (Краткая русская грамматика 1989: 263). — (3) „Глагол — это часть речи, обозначающая процесс, т. е. представляющая признак, состояние или становление и выражающая это значение в грамматических категориях лица, числа, времени, наклонения и лексико-грамматических категориях рода (в прошедшем времени).” — Грамматика совр. русск. лит. языка 1970, 310. — (4) „Глаголы называют действия (*идти, писать, строить, управлять*) или же представляют другие процессы в виде действия, как, например, состояние, проявление признака, изменение признака, отношение к кому-нибудь или чему-нибудь (*гордиться, заботиться, звучать, зеленеть, любить, расти, слепнуть, спать, уважать*).” — Грамматика русского языка 1960, 1: 407. — (5) „Глагол (лат. verbum)

кама⁷ не разликују се много од руских. У чешкој лингвистици полази се од става да је глагол средство за сликање стања и процеса.⁸ Словачка лингвистика указује на то да глагол служи за ознаку радње и стања, односно радње као активности или као стања.⁹ Пољска тумачења су слична чешким и словачким, са потенцирањем предикативности и категорије финитности.¹⁰ У словенистици глаголом се назива врста ријечи која из-

— часть речи, выражающая грамматическое значение действия (т. е. признака подвижного, реализующегося во времени) и функционирующая по преимуществу в качестве сказуемого.” (Маслов 1990, 104). — (6) „Часть речи, выражающая действие или состояние как процесс и характеризующаяся такими грамматическими категориями, которые указывают на отношение высказываемого к моменту речи, действительности, участникам речевого акта и т. п. (т. е. времени, наклонения, залога и др.), а также синтаксическим употреблением в функции сказуемого и особой системой формо- и словообразовательных моделей.” (Ахманова 1966: 102).

⁶ (1) „Дієсловом називається частина мови, яка означає дію (або стан) як процес і виражає її в граматичних формах часу, особи, способу, стану і виду.” (Івченко 1965: 298). — (2) „Дієслово — частина мови, що служить для вираження динамічної ознаки (дії, стану) у процесі її тривання, розгортання або становлення.” (Сучасна укр. литер. мова 1969: 296). — (3) „Глагол является носителем динамического признака — в этом состоит его главнейшее семантическое свойство.” (Украинская грамматика 1986: 85). — (4) „Дієслово — частина мови, призначення якої полягає в тому, що вона є носієм динамічної ознаки, семантичні складові якої передаються досить розгалуженою системою граматичних категорій і їх матеріальних виразників — граматичних форм.” (Безпояско/Городенська, Русанівський 1993: 157).

⁷ (1) „Дзеяслоў — часціна мовы, якая абазначае дзеянне ці стан прадмета як працэс і выражае яго ў граматычных катэгорыях асобы, трывання, стану, ладу, часу.” (Сучасная белар. літ. мова 1980: 130). — (2) „Дзеяслоў — часціна мовы, якая абазначае дзеянне або стан і выражае іх у марфалагічных катэгорыях трывання, стану, пераходнасці — непераходнасці, зваротнасці — незваротнасці, ладу, часу і асобы.” (Беларуская граматыка 1985: 147). — (3) Паўназначныя словы, якія выражаюць дзеянне або стан як пэўны, што працякае ў часе, называюцца дзеясловамі.” (Бурак 1985: 154).

⁸ (1) „Slovesa vyjadřují děj přisuzovaný podmětu ve větě, to jest buď činnost podmětu (*nesu, jdu*), nebo stav podmětu a změnu jeho stavu (*žiji, stárnu*)” — Havránek/Jedlička 1960: 189. — (2) „Slovesa — starším názvem časoslova — jsou slova, která se časují a vždy vyjadřují děj nebo stav z něho přímo vyplývají.” (Trávníček 1951, 1314. — (3) „Základní slovní druh sloveso (verbum) vyjadřuje dynamický příznak substančních jevů probíhající v čase, tj. především děje, a to děje nemutační a děje mutační (tzv. události), ale také tzv. ne děje (statické významy).” — Mluvnice češtiny 1986, 2: 129. — (4) „Sloveso je plnovýznamový ohebný slovní druh. V nejobecnější rovině lze říci, že jednak vyjadřuje stavy, prostě a akční mutace těchto stavů a jednak procesy a změny těchto procesů...” (Příruční mluvnice češtiny 1995: 310–311).

⁹ „Sloveso je ohybný slovní druh, ktorým sa vyjadruje dej, a to alebo činnosť, alebo stav (prip. zmena stavu).” (Pauliny 1977: 112). „Slovesá sú ohybné slová, ktoré pomenúvajú dej a stavy existujúce v čase a v priestorovej závislosti od iných javov.” (Mistrik 1994: 58).

¹⁰ (1) „Czasownik — leksem o prymarnej funkcji predykatywnej, a więc stanowiący w zdaniu jego człon główny (konstytutywny) — orzeczenie. Paradygmat fleksyjny cz. może zawierać również formy fleksyjne umożliwiające użycie cz. w sekundarnych funkcjach członów zależnych zdania: imiesłowu (participium) np. pol. *biegnący* (chłopiec), *podpisany* (czek), *przyszedłszy*...” (Encyklopedia językozn. ogólnego 1999: 97–98). — (2) „Czasowniki... służą do przekazywania informacji o tym, co ludzie robią, myślą, czują, o tym, jakie zachodzą procesy i zdarzenia, jakie są stany rzeczy.” (Saloni 2001: 7). — (3) „Słowo czynne (verbum activum) oznacza czynność jakiej jstoty w danym czasie, jej działanie, ruch, uczucie...” (Malinowski 1869: 49). — (4) „Słowem zaś albo Czasownikiem (verbum, Zeitwort) nazywamy tę część mowy, która wyraża czynność, stan, w ogóle zachowanie się jakiej osoby lub rzeczy” (Matecki 1879: 256). — (5) Зузана Тополинська сматра да су глаголи лексеми чији су финитни облици способни да буду конституенти читаве реченице (в. нєн текст „Ішта тражим у речнику?” у овоме зборнику).

ражава радњу, стање, ток, постојање, опажање, мијењање и однос.¹¹ У македонистици се потенцира само једно значење — радња.¹² Бугарски граматичари тумаче глагол као врсту ријечи која означава радњу или стање везано за глаголско лице.¹³ У лужичко-српским граматикама глагол се дефинише као врста ријечи која означава обиљежја супстанце и појаве.¹⁴ Тењер сматра да је глагол згуснута пропозиција или реченица; други пак истичу да је денотат глагола ситуација.

1.2. Ако се ове дефиниције упореде са глобалним елементима глагола, може се доћи до закључка да се једнострано и у доста поједностављеном виду презентира његова семантика. Слабост већине дефиниција је у томе што се не указују на важну компоненту глагола — однос. Уколико се прихвати став да глагол изражава радњу, стање и збивање (како се то каже у већини српскохрватских дефиниција), поставља се питање: а шта је то радња, стање и збивање. Одговор да се ради о обиљежју или својству није задовољавајући, јер постоје различита обиљежја (прије свега активна и пасивна) и различите врсте ријечи које их одсликавају (придјиви и глаголи у првом реду).

1.3. Проблемом глагола бави се, на свој начин, и филозофија. Међутим, филозофија и лингвистика су се разишле у тумачењу денотативне суштине ове врсте ријечи. Прва се концентрисала на кретање и мировање, а друга првенствено на радњу и стање. Што се филозофија усмјерила на кретање и мировање не значи да се у њој не разматра радња и стање, такође је погрешно мислити да се у лингвистици не говори о кретању и мировању. Али постоји појам који се активно разматра у обе научне дисциплине — то је однос.

1.4. У глобалном поимању свијета развили су се два приступа: категоризација и концептуализација. Категоризација представља свођење појаве, објекта, процеса и сл. на одређену форму (рубрику) искуства и категорије (Кубрякова 1996: 42). Концептуализација је појмовна класификација, односно осмишљавање добијене информације која води образовању концепата (Кубрякова 1996: 93). Концептуализација је тијесно повезана са категоризацијом, али се међусобно разликују у томе што је концептуализација усмјерена на издвајање минималних јединица човјечијег искуства у њиховој садржинској представи, а категоризација представља обједињавање у веће категорије јединица које испољавају сличност или идентичност (Кубрякова 1996: 93). Филозофи су се увијек бавили појмовима и категоријама, лингвисти су такође тражили категори-

¹¹ „Glagoli so besede, ki izražajo dejanje (*vrniti se, iskati*), stanje (*viseti*), potek (*razpasti, bleščati se*), obstojanje (*biti*), zaznavanje (*čutiti*), spreminjanje (*usihanje*) in še odnos do vsega tega (*morati*).“ — Toporišič 2000: 345.

¹² „Глагол означава дејство во врска со неговиот вршител: (*тој*) носи, живее, работи, спие, мисли.“ (Конески 1982: 354).

¹³ „Глаголът е дума, която означава действие или състояние, свързано с глаголно лице, напр. бера, чета, пиша, мисля, работя, строя, ходя, гледам, пътувам и пр. С глаголите се изразяват активни признаци на лица, предмети и други същности.“ (Грамматика на съвр. бъл. език 1993: 209).

¹⁴ „Werb je konjugujomna słowna družina, kiž zwuraznja w šerokim zmysle polub jako proces.“ (Sewc/Schuster 1984: 140).

је, али језичке. Међутим, ови посљедњи су се у најновије доба усмјерили на изналагање примитива или концепата — „цигли за градњу свега осталог“.¹⁵

У филозофске категорије обично се убрајају материја, кретање, простор, вријеме, садржај, форма, квантитет, квалитет, свијест, одраз, истина, идентичност, супротност, неопходност, случајност, узрок, посљедица... Са овим категоријама преплићу се логичке категорије (објекат, однос, својство, суд, закључивање, истина и др.). Платон је разликовао суштину, постојање, идентичност, различитост, кретање и мировање (Платон 1925). Глагол се може довести у везу са кретањем и мировањем. Питагорина школа издваја десет парова супротних принципа: 1. коначно и бесконачно, 2. пар и непар, 3. јединичност и мноштво, 4. десно и лијево, 5. мушко и женско, 6. непокретно и покретно, 7. право и криво, 8. свјетлост и таму, 9. добро и лоше, 10. четвороугаоно и разнострано (Свидерский 1959: 68). Глаголу је најближи шести принцип (непокретно и покретно). Аристотел је дефинисао категорију као одраз и највеће уопштавање објективне реалности и издвојио десет врста: суштину (супстанцу), квантитет, квалитет, однос, мјесто, вријеме, положај, стање, радњу, трпљење (Аристотелес 1953). Као основне категорије сматрао је суштину, стање и однос. Глагол је везан, прије свега, за вријеме, радњу и стање, а такође однос. Хегел издваја три категорије: битак, суштину и појам (Хегел 1975). У оквиру битка разликује квалитет, квантитет и мјеру, у суштину укључује утемељење, појаву и стварност, а у појам субјекат, објекат и апсолутну идеју. За Хегелове категорије тешко је рећи колико имају глаголски карактер, односно да се вежу, мање или више, за глагол. Кант разврстава категорије у четири групе: квантитет (јединство, мноштво, цјеловитост), квалитет (реалност, негација, ограничење), однос (супстанца и својство, узрок и радња, интеракција) и модалност (могућност и немогућност, стварност и нестварност, неопходност и случајност (Кант 1944). У овој типологији глагол се може довести у везу са сваком макрокатегоријом, али ниједна од њих нема глаголску предодређеност. За тумачење глагола интересантни су концепти које издваја Р. Џекендоф: Објекат, Кретање, Радња, Мјесто или Простор, Вријеме, Обиљежје, који су, по његовом мишљењу блиски семантичким врстама ријечи (Jackendoff 1992). У кинеском учењу „Јинг и Јанг“ глаголи су корелативни категорији Јанг (кретању, активности), а именице категорији Јинг (мирвању, пасивној сили) — Гранет 1971.¹⁶

II

2.0. Једно од централних питања у тумачењу семантике глагола тиче се могућности примјене принципа лијевка, који се заснива на томе да

¹⁵ Разлику између *појама* и *концепција* Ј. С. Степанов види у научним дисциплинама: *појам* се углавном користи у логици и филозофији, а *концепт* у математичкој логици и културологији (Степанов 2001: 43).

¹⁶ Њиховим уједињеним дејловањем настаје Чи (материјални принцип владајуће уопштења).

се глаголска значења посматрају као снопови који се обједињују у интегративе, опште семантичке функције, категоријалне/концептуалне легуре и сужавају на најелементарнија обиљежја. Примјена концептуалног ливјевка чини се продуктивном у дефинисању глагола и објашњавању његових суштинских карактеристика.

2.1. Постоји низ покушаја да се дође до базних, универзалних глагола, односно глагола изнад којих нема хијерархијски виших. Једни „лингвоглобализатори“ издвајају прототипове (Диксон, Вежбицка), други разликују основне лексичке функције (Мељчук, Жолковски), трећи говоре о елементарним семантичким обиљежјима, тривијалним и нетривијалним значењима (Апресјан), четврти се концентришу на предикаторе (Степанов), пети траже базне глаголе и степенасте идентификаторе (Кузњецова), шести уводе нове појмове. У потрази семантичких универзалија, примитива и концепата искристалисала су се три става: а) најједноставнији концепти су они који су представљени једном ријечју, б) најједноставнији концепти се изражавају синтагмама и реченицама, ц) концепт је представљен у психи на други начин — ликовима, сликама, схемама и сл. Ова три погледа су на различит начин присутна у лингвистици.

2.2. Роберт Н. В. Диксон полази од става да је прототип најбољи образац своје категорије и сматра да ријечи било кога језика могу бити груписане у одређен број лексичких категорија — семантичке типове на основу опште семантичке компоненте и одређених семантичких својстава (Dixon 1995: 175). Он издваја девет категорија: ВЕЛИЧИНУ (*велик, мален, дуг*), БОЈУ (*црн, бијел*), УЗРАСТ (*нов, стар*), ОЦЈЕНУ (*добар, лош*), КОНКРЕТНУ РЕФЕРЕНЦИЈУ (*жена, рука, вода, сјекира, брдо*), КРЕТАЊЕ (*ићи, бацити*), ДЈЕЛОВАЊЕ (*резати, љалићи*), ПАЖЊУ (*видјети, чути*), ГОВОРЕЊЕ (*рећи, уићи, саопићи*), а такође девет прототипских глагола: *ићи, бацити* (КРЕТАЊЕ), *резати, љалићи* (ДЈЕЛОВАЊЕ), *видјети, чути* (ПАЖЊА), *рећи, уићи, саопићи* (ГОВОРЕЊЕ). Глаголи су, као што се види, заступљени у категорији КРЕТАЊА, ДЈЕЛОВАЊА, ПАЖЊЕ и ГОВОРЕЊА. Ана Вежбицка сматра да се као универзални могу сматрати само глаголи '*видјети*', '*чути*' и '*рећи*' (Вежбицка 1999: 138). Опште категорије Роберта Диксона КРЕТАЊЕ, ДЈЕЛОВАЊЕ, ПАЖЊА и ГОВОРЕЊЕ она оцењује као мање корисне у рјешавању међујезичке идентификације категорија ријечи зато што не постоје јасни критеријуми за разграничавања типова значења, рецимо „дјеловања“ и „пажње“ (Вежбицка 1999: 139).

2.3. Ана Вежбицка је засновала теорију *lingua mentalis* (језик мисли)¹⁷ као форму сужавања природног језика (Wierzbicka 1988, Вежбицка 1996, Вежбицка 1999). Она сматра да постоји мали број „примитива“ чијом се комбинацијом може описати лексички фонд свих језика. Примитиви представљају минимални рјечник и минимални збир синтаксичких конструкција које се сматрају довољним за опис значења свих

¹⁷ Ментални језик или језик мисли је средство унутрашње репрезентације психички релевантних аспеката човјековог окружења (Кубрякова 1996: 99). Један од првих покушаја у стварању менталног језика припада Лајбнину и његовом логичко-филозофском метајезику.

осталих лексичких и граматичких средстава датог језика.¹⁸ Ана Вежбицка своди сва реална значења на десетак семантичких елемената који се даље не дефинишу (типа „хтјети“, „не хтјети“, „сматрати“, „чинити“). Основу њене међујезичке идентификације глагола чине „стварно“ универзални лексички прототипи какви су „видјети“, „чути“ и „рећи“. Ана Вежбицка се ослања на елементарне концепте пошто, по њеном мишљењу, емпиријски утврђене лексичке универзалије означавају једноставне, интуитивно јасне концепте (за разлику од, како каже, уско стручних и филозофских појмова као што су „реферанцијалност“, „предикација“, „квалитет“, „вриједност“, „дјеловање“ и сл.). Основно средство анализе су универзални лексикализовани концепти настали као резултат емпиријских компаративних истраживања у оквиру приступа „ПСМ“ („природног семантичког метајезика“). Иако заузима критички став према категоријама других лингвиста (попут Диксона), сама Вежбицка не може без њих и издваја своје — посљедња верзија из 1996. године садржи ове категорије: 1. Супстантиви, 2. Детерминатори, 3. Квантори, 4. Атрибути, 5. Ментални предикати, 6. Говор, 7. Радње, догађаји, кретање, 8. Постојање и посједовање, 9. Живот и смрт, 10. Логички концепти, 11. Вријеме, 12. Простор, 13. Интензификатор, појачивач, 14. Таксономија, патрономија, 15. Сличност (Вежбицка 1999: 140—141).

Ана Вежбицка налази 16 прототипских глагола: БИТИ/ПОСТОЈАТИ, ЧИНИТИ, ЧУТИ, ДЕСИТИ СЕ, ХТЈЕТИ, ИМАТИ, КРЕТАТИ СЕ, МИСЛИТИ, МОЋИ, ОСЈЕЋАТИ, РЕЋИ, УМРИЈЕТИ, ВИДЈЕТИ, ЗНАТИ, ЖИВЈЕТИ. „Ако бисмо се одлучили да донесемо најједноставнију одлуку и да изаберемо један једини прототипски 'глагол', онда би мој избор пао на ЧИНИТИ“ (Вежбицка 1999: 145). Уколико би избор требало свести на два канонска обрасца, који би се при томе међусобно разликовали и који се могу наћи у свим језицима, она би онда изабрала ЧИНИТИ И ДЕСИТИ СЕ. Вежбицка истиче да се слични прототипи појављују и код других аутора, међутим оне које она предлаже представљају два сасвим конкретна лексичка прототипа који се могу наћи у свим језицима.¹⁹ Осим тога, они су повезани са посебним канонским контекстима: не „радња“, него „ЧИНИТИ као у реченици СВИ ЉУДИ

¹⁸ „Семантички примитиви образују полазни рјечник оног метајезика на коме се тумаче сва језичка (лексичка и граматичка) значења.“ (Апресјан 2000: XXXIX).

¹⁹ Када се о овоме говори, неопходно је разграничити двије ствари. Једно су језици свијета као интеркатегоријални феномен, а друго су њихове појединачне структуре као интракатегоријална појава. Критериј „сви језици“ односи се на интеркатегоријалност, док за интракатегоријалност општејезичка универзалност не мора да важи. Конкретно: неки глагол може постојати у свим језицима и бити први у хијерархији примитива или прототипова, али помоћу њега нисмо у стању објаснити све глаголе (или њихов највећи број) у датом језику. То значи да интеркатегоријална (међујезичка) универзалност не подразумева аутоматски интракатегоријалну универзалност. На интракатегоријалном плану, по нашем мишљењу, критериј општејезичке универзалности није битан (није важно да ли одређен глагол претендује на мјесто једног прототипа), већ је важно колико је тај глагол универзалан у датом интракатегоријалном систему (систему конкретног језика) и колико се помоћу њега могу објаснити други глаголи. Дакле, ми у први план истичемо интракатегоријалну релевантност интеркатегоријалне универзалије.

ТО ЧИНЕ”, и не „догађај” или „процес”, него „ДЕСИТИ СЕ, као у реченици ШТА СЕ ДЕСИЛО” (Вежбицкая 1999: 146).

Једна мањкавост глагола *чинити* проблематизира његово прво мјесто у систему примитива: у неким језицима нема одговарајућег облика за изражавање ауторефлексивности, битног аспекта семантике глагола. Тако се у српскохрватском не може рећи *чинити се*, као у руском (*делать, делаться*). Сљедећа слабост је јака конкурентност: у многим језицима значење датог концепта дијели више глагола: нпр. у српском *чинити* — *радити*, у њемачком *tun* — *machen* — *tun* па није лако одговорити шта је примарније. Осим тога, такви глаголи се одликују дифузном семантиком, односно покривају више значења. Рецимо, руско *делать* је развило 15 значења у шест хијерархизираних група (МАЛ 1985), њемачко *tun* има 15 значења у двије групе, а *tun* чак 26 значења у 20 група (Дуден 1983).

Ана Вежбицка не узима у обзир фреквенцију прототипа, што није баш неважно. За овакву анализу битан је, рецимо, податак да 50% опште употребе ријечи чине 230 различитих лексема, а првих 100 најфреквентнијих ријечи чак 67,46% (Засорина 1977: 913–914). У српскохрватском језику у групу 100 најфреквентнијих ријечи спада 11 глагола: *бити*, *хитјети*, *моћи*, *имати*, *знати*, *рећи*, *требати*, *видјети*, *морати*, *немати* и *говорити* (Могуш 1999); у руском такви су *бити*, *рећи*, *говорити*, *знати*, *(по)сјати*, *видјети*, *хитјети* и *мислити*. Првих десет ријечи чини 18,25% опште употребе; у тој групи налази се само глагол *бити*, с тим што у српскохрватском он заузима прву позицију, а у руском шесту. Помоћу њега може се, потпуно или дјелимично, објаснити велик број глагола. С тим у вези могло би се говорити и о фреквенцијским прототиповима (квантитативним прототиповима), и тај појам вјероватно може бити продуктиван у семантици.

Што се тиче главног граматичко-семантичког конкурента глагола — именице, Вежбицка тврди да се у тумачењу њених значења може без нејасног и магловитог појма, као што је „предметност”, која није фиксирана ни за какву обичну ријеч неког језика,²⁰ а да се не говори о свим језицима (Вежбицкая 1999: 144). Она сматра да је појам „предмет”, „предметни концепт” неодређен. Али зато лексичке универзалије СТВАР и ЉУДИ дају, по њеном мишљењу, јасан приступ за међујезичку утемељену идентификацију именица.²¹ У анализи придјева она такође истиче

До интеркатегоријалних (међујезичких) универзалија мора се доћи провјером свих језика свијета (чији се број, по разним процјенама, креће од 2.500 до 5.000). Стога када се валоризује теорија Ане Вежбицке прво што треба разјаснити јесте питање да ли су узети у обзир (1) сви језици свијета, (2) само типични језици или се ради о (3) већини језика.

²⁰ Чини нам се спорним став да ако неки појам или концепт није фиксиран за „обичну ријеч”, он се проглашава нејасним. Многе „обичне ријечи” су прилично нејасне и стога неприкладне за глобализацију. Осим тога, и сам појам неодређености је неодређен (под њим се у науци и лингвистици подразумевају различите ствари па када се нешто проглашава одређеним или неодређеним, треба прецизирати о каквом се уопште ради и који се критерији примјењују за диференцирање).

²¹ Поређење и сучељавање значења ријечи *ствар* и *предмет* стварају недовољне тим у вези. Ријеч *ствар* означава сваку појединачну ствар (прелећно саопштење), а *пред-*

неодређеност појмова „квалитет”,²² „својство”, „атрибут”, а прототипске придјеве налази у категорији АТРИБУТА (*добар, лош, велики, мали*) и ДЕТЕРМИНАТОРА (*исти, други*). За разлику од Сасеа, који сматра да је прототипска функција придјева истицање својстава, она указује и на његову неодређеност. Прилоге Вежбицка дефинише као врсту ријечи које су у канонским обрасцима могу ставити на мјесто *веома* и *слично њој*, а такође ријечи које се понашају у неким тачно прецизираним односима слично наведеним лексемама (Вежбицкая 1999: 150).

2.4. Роман Јакобсон је показао да је за опис фонема свих језика свијета неопходно свега 12 фонолошких дистинктивних обилежја, чији се број може у принципу повећавати, али не више од 20 (Јакобсон 1962). Од овога става пошли су И. А. Мељчук и А. К. Жолковски па су га примијенили на лексику и издвојили семантичке параметре или функције падежа (Мељчук/Жолковский 1967). Они су констатовали да у лексичком варирању учествује мали број смислова који се могу издвојити у облику стандардних лексичких функција — параметара. То су, по њиховом мишљењу, „базни”, „основни” смислови који образују универзални инвентар граматичких и/ли деривационих категорија за све језике свијета. У смислове такве врсте спада 'веома' (~ 'велик', тј. **Magn**), 'добар' (**Bon**), 'како је потребно' (**Ver**), 'учинити' ~ 'створити', 'генерисати', 'урадити тако да буде' (**Caus**), 'почињати' (**Incep**), 'извршити' ~ 'очувати' (**Real**) и сл., а такође њима супротни тј. 'не веома', 'мален' (**AntiMagn**), 'лош' (**AntiBon**), 'уништити' (~ 'урадити тако да не буде', тј. **Liqu**), 'свршавати (се)' (**Fin**) итд. (Мељчук 1999: 106). У њиховој концепцији говори се о семантичким множитељима, мултипликаторима — елементарним смисловима чије различите комбинације одговарају сложеним лексичким значењима ријечи природног језика. Са формалне тачке лексичка функција је функција чији су аргументи неке ријечи и синтагме датог језика, а значења скупови ријечи и синтагми истог језика (Мељчук 1999: 101). Са садржајног аспекта лексичка функција је смисаони са-однос, нпр. „идентичност по смислу” (**Syn**), „супротност по смислу” (**Anti**), „висок степен” (**Magn**). Свака стандардна лексичка функција (осим **Gener**) представља неки смисао (смисаони однос) који се задаје независно од било ког језика по свој вјероватноћи, а збир лексичких функција

меш сваку конкретну материјалну појаву која се прима чулима. Ријеч *ствар* има три значења: 1. сваки предмет, производ било чега, било шта живо што материјално или физички постоји, 2. све што се ради или чини, све што се замишља или осјећа (рад, поступак, дјело, догађај, вијест итд.), (обично мн.) стање, ситуација, околности, прилике, области карактеристични за оно што се дешава (Речник МС 1971, књ. 4). Ријеч *предмет* служи за ознаку више денотата: 1. сваке материјалне појаве у простору која се може примијетити чулом, осјетилом, ствар, 2. свега што постоји као материјал за запажање, проучавање, доношење закључака, 3. оног што служи као извор каквих осјећања, емоција, 4. области знања, грана науке као дио школске наставе, 5. правн. и канц. административног, судског поступка, претреса поводом неког догађаја; службеног списка, акта као доказ чега, 6. грам. ријечи (именица или замјеница у реченици) на коју прелази и на којој се врши глаголска радња, објекат (Речник МС, 1971, књ. 4). Фреквенција иде у прилог *ствари*: она се налази на 155. мјесту (Могуш 1999), а *предмет* на 292. мјесту (у руском ријеч *ствар* је на 437. мјесту, а *предмет* чак на 991. — Засорина 1977).

²² Појасење је да је квалитет (својство) фундаментална филозофска категорија.

представља лингвистичку универзалију (Мельчук 1999: 109). Као општи издвајају се сљедећи параметри: 1. **Каузација** (**Caus**) учинити тако да буде: *кућа = саградиши*, 2. **Ликвидација** (**Liq**) учинити тако да не буде: *кућа = срушиши*, 3. **Операција са** (**Oper**) основна радња у односу на дати предмет коју врши субјекат ситуације: *сћавиши заграде*, 4. **Операција од** (**Oper**₂) основна радња у односу на дати предмет од стране објекта ситуације: *болест = њашиши од*, 5. **Основна радња датог предмета у односу на субјекат ситуације** (**Func**) : *наредба = њроисиваши*, 7. **Обрада** (**Labor**) основна радња над нечим трећим уз ангажовање датог предмета: *флаша = налијеваши у*, 8. **Веома** (**Magn**) висок степен: *искусство = богаши*, 9. **Локализација** *просторна*, *временска* или *мисаона (**Loc**) : *позориште = у позоришту*. Постоје и појединачни параметри, карактеристични за одређене ријечи или групе ријечи. У првој верзији из 1974. године издвојено је 40 функција (Мельчук 1999: 82—100), док је у посљедњој број повећан на шездесетак, тачније у варијанти из 1984. године додато је 17 нових функција (Мельчук/Жолковский 1984: 82—93). Комбиновањем једноставних лексичких функција настају сложене: **Antireal**₂: пренебрећи *савјет* / одбацити *савјет*, **AntiMagn**: ниска температура, безазлена рана / оотребошина, **AntiVer**: лажно обећање, **IncepOper**₁: падати у очајање, **IncepOper**₂: стизати у продају, **CausOper**₂: ставити под контролу, **LiquOper**₂: лишава-ти *покровишћелства*, **IncepFunc**₆: фабрика је ступила у производњу, **LiquFunc**₆: пресијећи *уш*, зауставити *крећане* (саобраћаја) — Мельчук 1999: 100. Неке функције су односе само на поједине врсте ријечи; тако су **Oper**, **Func** и **Labor** замисливе једино за именице, а **Incep**, **Cont** и **Fin** (изван сложених функција) искључиво за глаголе. Функција се може одређивати само за ријечи одређене семантике: **Magn** за ријечи чији смисао дозвољава градацију („више” — „мање”), **Cap** и **Equip** за ријечи чији смисао претпоставља постојање „особља” (тј. за називе установа и организација у најширем смислу), **Conv** за ријечи које називају односе са два или више мјеста, **Real** за ријечи у чији смисао улази компонента ’захтијевати (’нужно је’) и сл., док су **Oper**, **Func** и **Labor** одређени искључиво за називе ситуација. Број стандардних лексичких функција не може се сматрати коначним (Мельчук 1999: 103).*

Овај приступ није најпогоднији за глобализацију семантике глагола из више разлога: 1. постоји велик број функција (шездесетак), 2. њихов систем није хијерархизиран (нема ни абecedног редосљеда), 3. функције обухватају разнородне (семантичке и несемантичке појаве), 4. циљ аутора није био да глобализују врсте ријечи, већ да се издвоје општи параметри свих могућих лексема, 5. један се број функција не може примијенити на глаголе (нпр. **Cap** и **Equip**).

2.5. Варијанту претходног приступа развија Ј. Д. Апресян. Као основну јединицу семантике он не сматра ријеч, већ предикатски израз (Апресян 1967: 15) и разликује два типа идеалних фраза — елементарне и деривационе. Он тврди да значење сваке предикатске ријечи може бити одређено указивањем на категорију (семантичке множитеље, мултипликаторе) у коју она улази. Његов предмет истраживања није глагол као такав, већ читав предикатски израз организован датим глаголом

(Апресян 1967: 228). Он сматра да је неопходно претпоставити да постоји посебан „семантички језик” (који није дат у директном опажању) на коме се мисао записује и чува у психи човјека. Тај семантички језик има своје „ријечи” — елементарна семантичка обиљежја (семантичке компоненте, семантичке множитеље) типа *имати*, *знати*, *каузираши*, *престијајати*, *почињати* (нпр. *давати* има значење „кауzirати некога да има”, *набављати* — „почињати имати”, *чувати* — „не престајати имати” итд.). Увођење појма елементарног семантичког обиљежја даје, по његовом мишљењу, могућност уштеде у лексикографским описима, зато што се број јединица метајезика (семантичких обиљежја) неколико пута смањује у односу на број јединица језика који се описује (и раније је било таквих покушаја, нпр. Кембришки лингвистички кружок је оперисао са 100 елементарних значења). Апресян истиче да именице не треба тумачити тако детаљно као глаголе, јер је међу именицама много већи проценат ријечи у чијем значењу преовладавају семантички елементи различитих термилошких система и вјештачких језика науке (Апресян 1967: 34). С тим у вези он разликује тривијална и нетривијална значења. Семантичко обиљежје које дуплира значење поједине лексеме и које стога апсолутно није потребно у систему тумачења представља тривијално значење (нпр. „пол” у значењу „мушки и „женски”: ријеч *ошац* у односу на ријеч *мајка*) — Апресян 1995, II: 28. Општи смисао који се не материјализује ни у каквој појединачној ријечи природног језика представља нетривијално семантичко обиљежје, и то је истински семантички примитив (Апресян 1994: 39). Стога се рјечник семантичког језика који ће опслуживати универзалну семантику мора градити из примитива-конструката, односно примитива кваркова (Апресян 1994: 39).²³ Управо семантички кваркови могу бити од користи за глобализацију семантике глагола.

2.6. Ј. С. Степанов полази од Аристотелових категорија, појма предиката и предикатора те разликује имена или терме и предикаторе или глаголе (Степанов 1981: 135). Предикатор означава конкретан језички израз који постоји у датом језику, а такође функцију која обухвата читаву групу реченица. Он прихвата мишљење Ј. К. Војшвила да предикатори не изражавају својства, односе, функције, већ само представљају те објекте, што значи да се семантика глагола своди на семантику „представљачких ријечи”. У складу са Аристотеловим категоријама Ј. С. Степанов издваја 10 типова предиката: Суштину, Квантитет, Квалитет, Однос (Саоднос), Гдје? (Мјесто), Када (Вријеме), Положај, Стање (Посједовање), Радњу, Трпљење (Степанов 1981: 150—160). Глаголи су главни предикатори трију предиката: 1. Положаја (непрелазни и прелазни глаголи који не траже трећи члан — *Воз касни*, *Родитељи се брину*), 2. Радње (главни предикатори су директни прелазни и индиректни прелазни глаголи — *Дјечак чисти књигу*), 3. Трпљења (трансформација претходног предиката — *Књигу чисти ученик*). У двије врсте предиката глагол је је-

²³ Ј. Д. Апресян издваја неодређива значења и неодређиве појмове (неопределяемые значения и неопределяемые понятия) — Апресян 1997: XXX. Примјер неодређивих значења су *радња*, *процес* и *сћање*, а као неодређив појам наводи се семантички примитив *оси* (нпр. *оси* је *позориште* у Апресян 2000: XXXIX).

дан од два главна предикатора: Суштине (главни предикатори именице и инфинитиви глагола — Његова машта је *леијеи*) и Стања (главни предикатори „Имам...” и категорија стања — *Имам* књигу). У осталим типовима (Квантитету, Квалитету, Односу, Мјесту, Времену) глаголи се не спомињу, што значи да не долазе у функцији главног предикатора.

2.7. Уралска глаголска група и њен утемељитељ Е. В. Кузнецова примјењују метод степенасте идентификације (Кузнецова 1969).²⁴ Њиме се обједињују лексеме исте врсте ријечи на основу општег семантичког обиљежја. То у суштини представља континуирано свођење значења лексеме на све ужи круг идентификатора — главних елемената широке дефиниције који указују на најопштија обиљежја. У првој етапи утврђује се круг ријечи-идентификатора (тако је у групи од 250 глагола посједовања издвојено 94 инваријантних глагола, међу којима најчешће долазе *узимати*, *добити*, *набавити*, *куити*, *скуити*, *прихватити*). Сљедећи корак је утврђивање идентификатора за саме идентификаторе (у групи глагола посједовања базни идентификатор је *узети/узимати*). У анализи 2.5000 глагола издвојено је 140 идентификатора.

III

3.0. Основни проблем у тумачењу семантичке структуре ријечи јесте постојање концептуалног ћорсокака. Под том појмом подразумевамо ситуацију када тумачење неминовно води објашњењу које је већ споменуто, другим ријечима, када нема могућности наставка детерминације без уласка у затворени круг (други истраживачи говоре о логичким круговима). Концептуални ћорсокак не дозвољава кретање напријед, већ тјера уназад. У таквој ситуацији постоје двије могућности — или створити нови концепт (појам, категорију) или се вратити на претходни. Такве случајеве Ј. С. Степанов назива границом спознаје концепата: „Ми можемо довести свој опис само до одређене линије иза које се налази нека духовна реалност која се не описује, већ само доживљава. Овдје се налази граница описа уопште...”. (Степанов 1997: 75—76).²⁵ Ана Вежбицка такође пише о тој немоћи: „Све што може бити протумачено је концептуално сложеније и мора бити протумачено, све што не може бити протумачено (без логичких кругова и прелазака од једноставнијег ка сложенијем) не мора бити протумачено. Само на тај начин можемо сазнати истинску азбуку људске мисли” (Вежбицка 1996: 329—330). И Апресјан има сличан став: „Семантички примитив је семантички толико једноставна лексема да не може бити протумачена помоћу неке друге лексеме датог језика а да се у таквом тумачењу не створи затворени круг...” (Апресјан 2000: XXXIX).

Међутим, не мора се у детерминисању одмах на почетку затворити круг; рецимо, у нашој анализи глагола *леијеи* то се десило тек у 35. по-

²⁴ О степенастом захтјеву или принципу говори такође Апресјан (Апресјан 1994: 30—34).

²⁵ Запажања су настала на основу анализе концепта *воља*.

тезу (Тошовић 1999). Радови из ове области и наша запажања показују да се истраживачи крећу по малом броју корелација, а да је њихов укупни збир веома велик. Обиље саодноса искористио је Зенон, изабравши риједак корелациони правац да би доказао оно што противурјечи људском разуму — да бачена стріјела не лети и да кретање уопште не постоји (у чему је и успио, створивши чувени апоријски парадокс).

У немоћ због затварања (логичког) круга се може сумњати, али се, онако како је објашњена, тешко може негирати. Ако се та немоћ прихвати као тачна, ради се о крају лингвистичког описа. С тим у вези поставља се питање да ли ће се лингвистика XXI вијека помирити са немоћи лингвистике XX стољећа. Тачније да ли је могуће извршити пробој концептуалне баријере и има ли смисла улазити у неку нову спознајну димензију? Нама се чини прилично погубним за сваку науку проглашавање немоћи, јер оно може довести до регреса и најлошијег исхода — појаве научне догме. Ако немоћ концептуализма постане догма, за науку о језику ће важити оно што се у религији назива апофатизмом (одустајање од дефинисања ријечима, забрана да се слиједе природне путеви мисли и стварају појмови који би замјењивали духовне реалности).

3.1. Ми сматрамо да ипак треба тражити начине превазилажења концептуалног/категоријалног рубикона. Један од њих видимо у налажењу интегративних цјелина, издвајању категоријалних легура и дешифровању скривених, имплицитних појава. Успјешан примјер таквог приступа представља увођење појмова као што је дијатеза (интеграција синтаксичке позиције и семантичког актанта), хронотоп (истовремено указивање на временску и просторну локализацију), шифтер (довођење у везу саопштења и говорног чина), таксис (обједињавање главне и споредне радње) и сл.

IV

4.0. У односу денотат ↔ концепт/категорија ↔ језички израз постоје три могућности: 1. денотат егзистира, али је недокучив те стога није концептуализован/категоризован, 2. појам (концепт) постоји, али је представа о њему несвјесног карактера, 3. и појам и свијест о њему су реалности, али нема језичког уобличења. Постоје појмови и категорије којима се служимо (често интуитивно), а да тога нисмо свјесни, а тиме нисмо у стању да их осмислимо и терминологизирамо. Они спадају у групу скривених категорија или криптипова. Њих чине семантичка и синтаксичка обиљежја ријечи или синтагми која нису морфолошки експлицирана, али су суштинска за структурирање и схватање исказа, између осталог и зато што врше утицај на спојивост ријечи (Булыгина/Крылова 1990: 458). Такве категорије су одређеност/неодређеност, референција именице, актуелност/узуалност (конкретна или неконкретна временска корелативност), контролисаност/неконтролисаност, статичност/динамичност, личност/неличност. Криптипом се може сматрати и семантички кваркови — смислови који реално постоје али се никада не

материјализују у ријечима природних језика (Апресјан 1994: 38). То су, у суштини просте категорије са нултим језичким изразом.

Поред њих постоје комплексне имплицитне категорије које такође не захтијевају формалну експликацију и које ми називамо интегративима. Они обједињују најмање двије категорије. Увођењем овог појма може се покушати ублажити и избјећи детерминациони круг, концептуални ћорсокак и уопште немоћ концептуализације. Они се обично препознају у каснијој фази истраживања, а дотле обично егзистирају као скривене категорије.

4.1. Глагол представља једну такву семантичку цјелину. Он је састављен од четири интегратива: 1. дирестатичког (динамике **Din**, статике **Stat**, односа **Rel**), 2. конгломерационог (квалитета **KV**, квантитета **KT**, континуитета или конфигурације **Kont**), 3. хронотопског (времена **T**, простора **S**), 4. актантног (субјекта **Sub**, објекта **Obj**, инструмента **Inst**, средства **Sr**). Стога би семантичка структура глагола могла изгледати овако:

$$(\pm \sim)xyz \left\{ \text{Temp, Spac} \frac{Kv, Kt\pm, Kont}{\forall [Din\pm, Stat\pm, Rel\pm]} A [Sub, Obj, Inst, Sr](\pm\& \&\&) \right\}$$

Ова формула семантичког кода глагола показује колико је глагол комплексно и интегративно структуриран. Његово перципирање одговара ономешто је J. С. Степанов назвао снопом представа, појмова, знања, асоцијација, преживљавања који прате одређену ријеч (Степанов 1997: 4). Дата формула сугерише најопштију дефиницију: глагол је врста ријечи која изражава конгломерацијску и актантну суштину дирестата у хронотопу.

4.2. У глаголу се укршта велик број компоненти: премјештање, лоцирање, смјештање, размјештање, налажење, борављење, положај, стање, кретање, промјена, замјена, смјена, процес, зависност, однос, саоднос, веза, корелација, потчињеност, сукцесивност, посљедица, резултат, радња, енергија, дјеловање, узајамно дјеловање, сила (снага), способност, могућност, остварљивост, активност, рад, утицај, мировање, збивање, догађање, ситуација (ситуирање). Они образују семантичке снопове какви су: 1. спацијалност (премјештање/смјештање/размјештање, лоцирање, налажење, борављење, положај у простору), 2. динамичност (смјена, замјена), 3. статичност (стање, мировање), 4. корелативност (однос/саоднос, веза, зависност, потчињеност, слијеђење, посљедица, узајамно дјеловање, утицај), 5. активност (радња, кретање, рад), 6. дискретност (процес који садржи фазе мировања), 7. континуираност, 8. радијалност (енергија, сила, снага), 9. виртуалност (могућност, евентуалност, способност). Глагол, дакле, изражава темпорално-спацијалну континуираност и дискретност, (и/или) апсолутну динамичност, релативну статичност, имплицитну или експлицитну виртуалност, енергетску динамичност, (и/или) корелативност (и/или) ситуациону процесуалност. Ако даље треба уопштавати, може се рећи да глагол одсликава процесу-

алну и релациону квалификативност (динамичност, статичност и корелативност).

Уколико је пак неопходно једноставно представити интегративност семантике глагола, казали бисмо да је глагол врста ријечи којом се изражава динамика (радња, процес), статика и релација у једном концептуалном снопу па би најкраћа дефиниција глагола гласила да је глагол врста ријечи која изражава у различитим пропорцијама и комбинацијама елементе дирестатичке легуре — радње, стања, односа.

4.3. Динамика садржи више аспеката: измјену, развој, процес, радњу, активност, збивање, догађање. Статика долази у форми мировања. Релација представља однос двију или више суштина (реалија, реалема). Радња, стање и однос су међусобно повезани, јер свака радња подразумева неко стање, свако стање представља одређени однос, а сваки однос имплицира радњу и стање. Дакле, на денотативном плану постоји интегративни триплекс који на појмовном (концептуалном, сигнификативном) и изражајном (језичком) није развио одговарајући појам, концепт и ознаку. Ми смо такву семантичку легуру назвали **дирестат** по првим словима трију суштина које изражава глагол (**ди**-намике, **ре**-лације и **стат**-ике).²⁶ Пошто дирестат има најмање двије компоненте (динамику и статистику, динамику и релацију, релацију и статистику) или пак све три заједно (динамику, статистику, релацију), глагол је својеврсна концептуална легура чији елементи могу заједно или одвојено на разне начине у сваком појединачном глаголу коегзистирати: у једном случају преовладава динамика (*скакајџи*), у другом статика (*лежашџи*), у трећем релација (*вољешџи*), али готово никад не постоји ситуација да глагол изражава искључиво само једно од њих. Стога је сваки конкретни глагол увијек другачија концептуална дуга са специфичним распоредом боја, те ову врсту ријечи можемо назвати својеврсним језичким камелеоном.

4.4. Пошто глагол изражава концептуалну легуру састављену из динамике, статике, релације, у којој се на разне начине спајају и комбинују ти суперденотати, најелементарније таксономијско разграничење била би подјела на глаголе радње, глаголе стања и глаголе односа. Прва два типа спадају у глаголе номинације, други у глаголе корелације.²⁷ Међутим, код неких глагола запажа се не један, него два елемента који граде одговарајући денотативни дуплекс: дистатик (радња + стање), дирелат (радња + однос) и рестатик (однос + стање). Нпр. дистатички глаголи су *сјавајџи* (сан је и радња и стање), *илакајџи*, *бријајџи се*, дирелациони *бијџи* (радња + однос агенса и пацијенса), *цвјешџи*, *бијелијџи*, рестатички *сјарџи* (стање организма које указује на однос између претходног стања, датог стања и наредног стања). Понекад су равноправно и(ли) равномјерно заступљена сва три елемента, рецимо у глаголима *куйовајџи* (куповина као радња, стање и однос), *његовајџи* [дијете], *ајлаудирајџи* [побједнику].

²⁶ Појам дирестата уведен је у анализи глаголског категоријала (Тошовић 1998).

²⁷ О универзалној семантичкој класификацији глагола в. Тошовић 1998.

4.5. Будући да постоје интегративи, могуће је говорити и о интегративној лексици као научној, операционој терминологији. У глаголе интегративног значења (једноставно интегративне глаголе) сврстали бисмо *корелирајћи*, *каузирајћи* (који не фиксирају рјечници општејезичке лексике и који се може наћи само у лингвистичким лексиконима), *диресцирајћи* (означава оно што није ни динамика, ни статика, ни однос, већ и једно и друго, и/ли/ треће; тачније њиме се указује на постојање трансформације динамике у статику, динамике у релацију, статике у динамику, статике у релацију, релације у статику, статику у релацију) и др.

4.6. Ако се дирестат замисли као линијско варирање, смјењивање и прожимање динамике, статике и релације, а конгломерат као вертикално обједињавање и укрштање квалитета, квантитета и континуитета (конфигурације), на мјесту њиховог пресијецања настаје нова суштина — архедирестат. Он се, дакле, појављује интеграцијом динамике, статике и релација, с једне стране, и квалитета, квантитета и континуитета, с друге. Архедирестат је, другим ријечима, квантификација (КТ), квалификација (KV) и конфигурација (Konf) дирестатике. Постоје три групе архедирестата: KV-дирестати, КТ-дирестати, KONF-дирестати.

KV-архедирестат указује на то да квантитет (динамике, статике, релације) остаје исти, а да се квалитет мијења. Он долази као: 1. конструктив (глаголи који указују на конструисање, организовање, генерисање, припрему, класификацију — *изградити*, *ујакovati*, *сцирализирати*), 2. трансформатив (глаголи који изражавају трансформацију, промјену, претварање — *камуфлирати*, *преквалификовати*, *кориговати*), 3. модификатив (глаголи који означавају промјену, модификацију уопште — *одрастити*, *пеглати*), 4. деструктив (глаголи који се односе на деструкцију, демонтажу, елиминисање, изопачење, деформацију, кварење, нарушавање, разваљивање, диобу, блокирање, одступање, губљење итд. — *демонтирати*, *деформисати*, *замрзнути*, *ломити*, *разорити*, *развалити*, *поцијелити*), 5. интеграл (глаголи који означавају обједињавање, интеграцију — *јакovati*, *интегрисати*), 6. фиксатив (глаголи који истичу фиксирање, учвршћивање, припајање, регулисање — *фиксирати*, *учврстити*, *припојити*), 7. лимитатив (глаголи ограничења, лимита (*ограничити*, *омеђити*, *лимитирати*), 8. либератив (глаголи за изражавање ослобађања, скидања стега, укидања забране, елиминисања блокаде — *ослобађати*, *одвртнути*, *деблокирати*, *расковати*), 9. имитатив (глаголи за ознаку формализације, реконструкције, стварања макете, модела — *макетирати*, *моделовати*, *формализовати*, *реконструисати*) и сл.

За КТ-архедирестат је типична идентичност квалитета и различитост квантитета. Његови основни облици су 1. квантификатив (глаголи са значењем количине или њене процјене — *рачунајћи*, *сумирајћи*), 2. максиматив (глаголи који указују на максималну вриједност дирестата или тенденцију која њој води — *галопирати*, *нараштајћи*, *увећавајћи*, *пресолијити*), 3. минијатив (глаголи који истичу минималну вриједност дирестата или тежња ка њој — *одузимајћи*, *смањивајћи*, *не досолијити*), 4. медијатив (глаголи који изражавају просјечне показатеље — *уједначити*), 5. репетив (глаголи са значењем понављања дирестата — *ипајити*, *ипрени-*

рати), 6. интензикатив или динамикатив (глаголи који указују на јачање дирестата — *борити се*, *динамизирати*), 7. оптиматив (глаголи који истичу свођење дирестата на оптималне вриједности — *оптимизирати*).

KONT-архедирестат се одликује истим квалитетом и квантитетом, а различитим континуитетом. У основне врсте спада 1. позиционал (глаголи који истичу позицију или њену промјену — *директоровајћи*, *предњачити*), 2. дислокатив (глаголи који означавају промјену у простору — *бацити*, *леијетити*), 3. дистрибутив (глаголи који изражавају дистрибуцију — *расподијелити*, *дистрибуирати*, *разложити*), 4. оријентатив (глаголи који указују на просторну оријентацију — *центрирати*, *нивелирати*).

Архедирестати се даље рашчлањују по другим критеријумима, нпр. на основу преовладавања једног од елемената конгломерата издваја се темпусодирестат, који презентира временску димензију као примарну семантичку особину. Он има подврсте: 1. темпоратив (глаголи који указују на временски карактер дирестата — *поилакивати*, *појседити*), 2. ретроспектив (глаголи који истичу ретроспекцију — *реваниширати се*), 3. проспектив (глаголи који одсликавају поглед у будућност — *прогноzirати*, *предвиђати*), 4. финитив (глаголи који изражавају крај, завршетак — *предати*), 5. иницијатив (глаголи за означавање почетка — *зајевати*, *заиграти*). Може се говорити и о опсерводирестату, који као примарну компоненту има перспективу (глаголи који изражавају посматрање, процјењивање — *оисервирати*, *тештирати*, глаголи који преносе карактеристике, оцјену — *оцјењивати*).

4.7. Даље сужавање KV-, КТ- и KONT-архедирестата води концентрацији дирестатичког и конгломерацијског интегратива у завршне глаголе и, најзад, последњи глагол. Наша запажања сугеришу став да се дирестатско-конгломерацијски сноп сублимира у глаголу *мијењати*, који представља коначни семантички концентрат, тј. оно последње што излази из концептуалног лијевка. Дакле, ако за тврдњу „У почетку бијаше ријеч” не можемо да кажемо на коју се конкретну лексему односи, за семантичку глобализацију глагола можемо основано претпоставити да се финализује архедирестатом *мијењати*. Овај закључак (тезу) треба проверити у ширем истраживању, поготово због чињенице што се он коси са резултатима најпознатијих лингвоглобализатора (прије свега, Ане Вежбицке, у чијем списку основних примитива уопште нема глагола *мијењати*).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

1. Alexander 1988: **Alexander, L. G.** *Longman English Grammar*. — London, New York: Longman, 1988. — 374 p.
2. Aristoteles 1953: **Aristoteles.** *Hauptwerke*. — Stuttgart: Kröner, 1953⁴. — 410 S.
3. Brabec/Hraste/Živković 1968: **Brabec, Ivan; Hraste, Mate; Živković, Sreten.** *Gramatika hrvatskosrpskog jezika*. — Zagreb: Školska knjiga, 1968⁸. — 280 s.
4. Crystal 1992: **Crystal David.** *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. — Oxford, Cambridge: Blackwell, 1992. — 428 p.

5. Dictionnaire de linguistique 1973: *Dictionnaire de linguistique*. — Paris: Librairie Larousse, 1973. — 508 s.
6. Dixon 1995: **Dixon, Robert, M. W.** *Complement Clauses and Complement Strategies* // Palmer R. R. (Ed.) *Grammar and Meaning. Essays in honour of Sir John Lyons*. Cambridge [u.a.]: Cambridge University Press. — XIII. — 256 p.
7. Duden 1983: *Deutsches Universalwörterbuch* / Hrsg. von Günther Drosdowski. — Mannheim, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1983. — 1504 S.
8. Duden 1984: *Die Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. — Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1984⁴. — 800 S.
9. Eichler/Bünting 1994: **Eichler, Wolfgang; Bünting, Karl-Dieter.** *Deutsche Grammatik*. — Weinheim: Beltz, 1994⁵. — 313 S.
10. Encyklopedia językozn. ogólnego 1999: *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. — Wrocław: Ossolineum, 1999². — Sr. 97—98.
11. Griesbach 1993: **Griesbach, Heinz.** *Kleines Lexicon zur deutschen Grammatik*. — München: Iudicum, 1993 — 123 S.
12. Havránek/Jedlička 1960: **Havránek, Bohuslav; Jedlička Alois.** *Česká mluvnice*. — Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960. — 487 s.
13. Hegel 1975: **Hegel, Georg Wilhelm Friedrich:** *Werke*. Neu ed. Ausg. d. Werke v. 1832 — 1845. Bd. 6. Wissenschaft der Logik. 2. 1. T. Die objektive Logik. 2. Buch. 2. T. Die subjektive Logik. — Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1975. — 574 S.
14. Hrvatska gramatika 1995: **Barić Eugenija i dr.** *Hrvatska gramatika*. — Zagreb: Školska knjiga, 1995. — 684 s.
15. Jackendoff 1992: **Jackendoff, R.** *What is a concept? — Frames, fields, and contrasts. New essays in semantics and lexical organisation*. — Hillsdale: 1992. — P. 191—209.
16. Jakobson 1962: **Jakobson, Roman.** *Selected writings*. V. 1: Phonological Studies. — The Hague: Mouton & Co — S-Gravenhage, 1962. — 678 p.
17. Granet 1971: **Granet Marcel.** *Das chinesische Denken*. — München: R. Piper & Co. Verlag, 1971. — 401 S.
18. Jung 1971: **Jung Walter.** *Grammatik der deutschen Sprache*. — Leipzig: VEB, Bibliographisches Institut, 1971. — 518 S.
19. Kant 1944: **Kant, Immanuel.** *Kritik der praktischen Vernunft*. — Hamburg: Meiner, 1944⁹. — XLVII. — 200 S.
20. Małecki 1879: **Małecki, A.** *Gramatyka historyczno-porównawcza języka polskiego*. Tom 1. — Lwów: Nakład autora, 1879. — 490 s.
21. Malinowski 1869: **Malinowski, Franc., Ksaw. Kś.** *Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego*. — Poznań: Poznań. Towarzystwo przyjaciół nauk. — 662 s.
22. Matešić 1966 1967: **Matešić J.** *Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatischen*. Bd. 1—2. — Wiesbaden: Otto Harrassowitz. — Bd. 1: 464. S. — Bd. 2: 492.
23. Mistrík 1994: **Mistrík, Jozef.** *Gramatika slovenčiny*. — Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1994. — 166 s.
24. Mluvnice češtiny 1986: *Mluvnice češtiny*. 2. / Vědecký redaktor Petr Jan. — Praha. — Academia, 1986. — 536 s.
25. Moguš 1999: *Hrvatski čestotni rječnik* / Gl. urednik Moguš Milan. — Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskog fakulteta, Školska knjiga, 1999. — 1228 s.
26. Мразовић/Вукадиновић 1990: **Мразовић Павица; Вукадиновић, Зора.** *Граматика српскохрватског језика за странце*. — Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Добра вест, 1990. — 743 с.
27. Pauliny 1997: **Pauliny, Eugen.** *Krátká gramatika slovenská*. — Bratislava: Národné literárne centrum, 1997. — 215 s.
28. Platon 1925: *Platons sämtliche Werke in zwei Bänden*. Bd. 1—2. — Wien: Phaidon-Verl, 1925.

29. Příruční mluvnice češtiny 1995: *Příruční mluvnice češtiny*. — Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. — 800 s.
30. Rečnik MS 1971: *Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika*. T. 1—4. — Novi Sad, Zagreb: Matica srpska, Matica Hrvatska, 1967—1973.
31. Saloni 2001: **Saloni, Zygmunt.** *Czasownik polski*. Odmiana. Słownik. — Warszawa: Wiedza Powszechna: 2001.
32. Schulz/Griesbach 1978: **Schulz, Griesbach.** *Grammatik der deutschen Sprache*. — Ismaning: Max Hueber, 1978. — 475 S.
33. Šewc-Schuster 1984: **Šewc-Schuster, Hinc.** *Gramatika horwoserbskeje reče*. 1. zwjazk. — Budyšin: Ludowe nakładnistwo Domowina, 1984. — 264 s.
34. Srpskohrvatski jezik 1972: *Srpskohrvatski jezik*: Enciklopedijski leksikon. — Beograd: Interpress, 1972. — S. 103—105.
35. Станојчић/Поповић 1992: **Станојчић, Живојин; Поповић, Љубомир.** *Граматика српскохрватског језика*. — Београд — Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Завод за издавање уџбеника, 1992. — 400 с.
36. Стевановић 1970: **Стевановић, М.** *Савремени српскохрватски језик*. I. — Београд: Научна књига, 1970. — 653 с.
37. The Oxford Companion to the English Language 1992: *The Oxford Companion to the English Language* / Ed. Tom McArthur. — Oxford, New York: Oxford University Press, 1992. — 1184 p.
38. Težak/Babić 1992: **Težak, Stjepko; Babić, Stjepan.** *Gramatika hrvatskog jezika*. — Zagreb: Školska knjiga, 1992. — S. 117—118.
39. Toporišič 2000: **Toporišič, Jože.** *Slovenska slovnica*. — Maribor: Založba Obdobja, 2000. — 923 s.
40. Тошовић 1998: **Тошовић, Бранко.** *Универзална семантичка класификација глагола* // XXVII Међународни научни састанак слависта у Вукове дане. — Београд: МЦП, 1998. — 27/2. — С. 113—124.
41. Trávníček 1951: **Trávníček, František.** *Mluvnice spisovné češtiny*. 2. — Praha: Slovenské nakladatelství, 1951. — 1497 s.
42. Wierzbicka 1988: **Wierzbicka, Anna.** *The semantics of grammar*. — Amsterdam [u.a.]: Benjamins, 1988. — X. — Studies in language companion series. — 18. — 617 S.
43. Апресян 1967: **Апресян, Ю. Д.** *Экспериментальное исследование семантики русского глагола*. — Москва: Наука, 1967. — 251 с.
44. Апресян 1994: **Апресян, Ю. Д.** *Избранные труды*. Том II: Интегральное описание языка и системная лексикография — Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1995. — С. 469—476.
45. Апресян 1994: **Апресян, Ю. Д.** *О языке толкований и семантических примитивах* // Известия РАН, Серия языка и литературы. — Москва: 1994. — Том 53, № 4. — С. 27—40.
46. Апресян 1997: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Вып. 1 / Под общим руководством Ю. Д. Апресяна. — Москва: Школа „Языки русской культуры”, 1997. — 552 с.
47. Апресян 2000: *Новый объяснительный словарь синонимов русского языка*. Вып. 2 / Под общим руководством Ю. Д. Апресяна. — Москва: Школа „Языки русской культуры”, 2000. — 488 с.
48. Ахманова 1966: **Ахманова, О. С.** *Словарь лингвистических терминов*. — Москва: Советская энциклопедия, 1966. — 607 с.
49. Безпояско/Городенська, Русанівський 1993: **Безпояско, О. К.; Городенська, К. Г., Русанівський, В. М.** *Граматика української мови. Морфологія*. — Київ: Либін, 1993. — 336 с.

50. Беларуская граматыка 1985: *Беларуская граматыка*. У 2-х ч. Ч. 1. Фаналогія. Арфаэпія. Марфалогія. Словаўтварэнне. Націск / Рэд. Бірыла М. В., Шуба П. П. — Минск: Навука і тэхніка, 1985. — 431 с.
51. Бондарко 1980: **Бондарко, А. В.** *Глагол. Общая характеристика* / Русская грамматика. 1. — Москва: Наука, 1980. — С. 582—583.
52. Булыгина 1982: **Булыгина, Т. В.** *К построению типологии предикатов* // Семантические типы предикатов. — Москва: Наука, 1982. — С. 7—85.
53. Булыгина/Крылов 1990: **Булыгина, Т. А.; Крылов, С. А.** *Скрытые категории* // Лингвистический энциклопедический словарь. — Москва: Советская энциклопедия, 1990. С. — 457—458.
54. Бурак 1985: **Бурак, Л. І.** *Сучасная беларуская мова*. — Минск: Вышэйшая школа, 1985². — 319 с.
55. Вежбицкая 1996: **Вежбицкая, Анна.** *Язык. Культура. Познание*. — Москва: Русские словари, 1996. — 416 с.
56. Вежбицкая 1999: **Вежбицкая, Анна.** *Лексические прототипы как универсальное основание межязыковой идентификации „частей речи“* // Вежбицкая Анна. Семантические универсалии и описание языков. — Москва: Школа „Языки русской культуры“. — 780 с. — С. 134—170.
57. ГАН 1960: *Грамматика русского языка*. 1. / Ред. коллегия Виноградов В. В. и Истрина Е. С. — Москва: АН СССР, 1960. — 719 с.
58. Гвоздев 1967: **Гвоздев, А. Н.** *Современный русский литературный язык*. 1. — Москва: Просвещение, 1967. — 432 с.
59. *Грамматика на съвр. бъл. език* 1993: *Грамматика на съвременния български книжовен език*. Т. 2: Морфология — София: Издателство на Българската академия на науките, 1993. — 512 с.
60. Засорина 1977: **Засорина, Л. Н.** *Частотный словарь русского языка*. — Москва: Русский язык. — 936 с.
61. Івченко 1965: **Івченко, М. П.** *Сучасна українська літературна мова*. — Київ: Видавництво Київського університету, 1965. — 504 с.
62. Конески 1982: **Конески, Блаже.** *Грамматика на македонскиот литературен јазик*. — Скопје: Култура, 1982. — 552 с.
63. Краткая русская грамматика 1989: *Краткая русская грамматика* / Под редакцией Шведовой Н. Ю. и Лопатина В. В. — Москва: Русский язык, 1989. — 639 с.
64. Кубрякова 1996: **Кубрякова, Е.; Демьянков, В. З; Панкрац, Ю. Г.; Лузина, Л. Г.** *Краткий словарь когнитивных терминов*. — Москва: Филологический факультет МГУ, 1996. — 245 с.
65. Кузнецова 1969: **Кузнецова, Э. В.** *Метод ступенчатой идентификации в описании лексико-семантических групп слов* // Проблемы моделирования языка. 3.2. — Ученые записки Тартуского государственного ун-та. — Тарту: 1969. — Вып. 228. — С. 85—92.
66. МАЛ 1985: *Словарь русского языка в четырех томах* / Главный редактор Евгеньев А. П. — Москва: Русский язык, 1985³.
67. Маслов 1990: **Маслов, Ю. С.** *Глагол* // Лингвистический энциклопедический словарь. — Москва: Советская энциклопедия, 1990. — С. 104—105.
68. Мельчук 1999: **Мельчук, И. А.** *Опыт теории лингвистической модели „смысл ⇔ текст“: Семантика, синтаксис*. — Москва: Языки русской культуры, 1999. — 346 с.
69. Мельчук/Жолковский 1967: **Мельчук, И. А.; Жолковский, А. К.** *Толково-комбинаторный словарь современного русского языка*. Опыт семантико-синтаксического описания русской лексики. — Wien: Wiener Slawischer Almanach, 1984. — Sonderband 14. — 992 S.

70. Русская грамматика 1980: *Русская грамматика*. 1 / Главный редактор Шведова Н. Ю. — Москва: Наука, 1980. — 783 с.
71. Свидерский 1959: **Свидерский, В. И.** *Противоречивость движения и ее проявления*. — Ленинград: Ленинградский гос. ун-т, 1959. — 139 с.
72. Степанов 1981: **Степанов, Ю. С.** *Имена. Предикаты. Предложения. Семантическая грамматика*. — Москва: Наука, 1981. — 361 с.
73. Степанов 1997: (1) **Степанов, Ю. С.** *Константы. Словарь русской культуры*. Опыт исследования. — Москва: Школа „Языки русской культуры“, 1997¹. — 824 с. (2) Степанов 2001: **Степанов, Ю. С.** *Константы: Словарь русской культуры*. — Москва: Академический Проект, 2001². — 990 с.
74. Сучасна укр. литер. мова 1969: *Сучасна українська літературна мова. Морфологія* / Відповідальний редактор Русанівський В. М. — Київ: Наукова думка, 1969. — 583 с.
75. Сучасная белар. лит. мова 1980: *Сучасная беларуская літаратурная мова* / Пад. рэд. Янкоўскага Ф. М. — Минск: Вышэйшая школа, 1980². — 240 с.
76. Тошович 1999: **Тошович, Бранко.** *Глагол в треугольнике „движение — покой — отношение“* // Логический анализ языка: Языки динамического мира. — Москва: Ин-т языкознания РАН, Международный ун-т природы, общества и человека „Дубна“, 1999. — С. 224—231.
77. Тошович 1998: **Тошович, Бранко.** *Глагольный категориал. Das verbale Kategorial*. — Opole — Graz: Uniwersytet Opolski — Universität Graz, 1998. — 122 с.
78. Украинская грамматика 1986: *Украинская грамматика* / Отв. редактор Русановский В. М. — Киев: Наукова думка, 1986. — 358 с.

Бранко Тошович

ГЛАГОЛЬНЫЙ ДИРЕСТАТ

Резюме

В настоящей статье рассматриваются глобальные аспекты семантики глагола, делается критический анализ его толкований и предлагаются новые решения. В первой части работы говорится об определениях глагола, во второй рассматриваются способы его семантической глобализации, в третьей указывается на проблему концептуализации, а в четвертой толкуются понятия интегратива, дирестата, конгломерата и архедирестата.

Одна часть анализа посвящена глобализации в философии, логике (Аристотель, Платон, пифагорейцы, Гегель, Кант) и языкознании (Р. В. Диксон, Анна Вежбицкая, Р. Якобсон, Р. В. Мельчук, Ю. Д. Апресян, Ю. С. Степанов, Э. В. Кузнецова).

Автор дает свое видение данной проблематики в целях получения ответа на вопрос „Что такое глагол?“ и как его семантически толковать. При этом подчеркивается, что глагол является частью речи, которая выражает динамику (действие, процесс), статику и отношение, точнее является концептуальным сплавом, состоящим из различных пропорций динамики (действия, процесса), статики и отношения. Поэтому в денотации существуют триплекс, который на понятийном (концептуальном, сингификативном) и языковом уровнях не развил соответствующее понятие, концепт и выражение. Такой семантический сплав автор называет дирестатом по первым буквам его составляющих (ди-динамики, ре-ляции и стат-ики). Далее выделяется интегратив — комплексная категория,

не нуждающаяся в формальной экспликации. Глагол, по его мнению, состоит из четырех интегративов: 1. дирестатического (динамики **Din**, статики **Stat**, отношения **Rel**), 2. конгломерационного (качества **KV**, количества **KT**, последовательности или конфигурации **Kont**), 2. хронотопического (времени **T**, пространства **S**) и 4. актантного (субъекта **Sub**, объекта **Obj**, инструмента **Inst**, средства **Sr**). Исходя из этого, автор предлагает самое общее определение глагола как части речи, которая выражает конгломерационную и актантную суть дирестата в хронотопе.

Если дирестат представить как линейное варьирование динамики, статики и отношения, а конгломерат как вертикальное объединение и переплетение качества, количества и конфигурации, то на месте их пересечения возникает новая суть — архедирестат. Автор различает три его типа: KV-, KT- и KONT-архедирестат. В первом количество дирестата (динамики, статики, отношения) не подвергается трансформации, а качество меняется, во втором наблюдается тождество качества и различие количества, а третий отличается одинаковым качеством и количеством, но другой конфигурацией.

Сужение дирестата и конгломерата путем их концентрации и объединения ведет к выделению конечных глаголов. Наблюдения автора указывают на то, что дирестатическо-конгломерационный пучок сублимируется в глаголе *менять*. Он является окончательным семантическим концентратом, последним глаголом, выходящим из концептуальной воронки. Но данный вывод (точнее гипотез), продолжает автор, надо проверить в более широком исследовании, особенно имея в виду тот факт, что выделение глагола *менять* как последнего интегратива не в духе результатов крупнейших лингвоглобализаторов (прежде всего Анны Вежбицкой, в списке которой этот глагол вообще не числится как один из примитивов).

Владислава Петровић
(Нови Сад)

ДОПУНСКА СИНТАГМА С ПРЕДЛОГОМ *НА* У РЕЧНИКУ

САЖЕТАК: У раду се разматрају рекцијски односи унутар допунске синтагме, чији је зависни, именски део повезан предлогом *на* с управном, глаголском речју, као и могући синонимијски односи међу њима. Супротстављањем предлошких конструкција еквивалентним беспредлошким уз исте или синонимичне глаголске лексеме, покушала сам показати како и да ли предлог утиче на семантичку диференцијацију датих синтагми. За представљање и обраду предлога у речницима релевантно је управо то да ли је појава предлога условљена граматички, тј. рекцијом глагола, или предлог у датим везама има лексичку улогу, као што је може имати унутар одређених адвербијалних синтагми.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: семантика речи и израза, објекатске синтагме, предлози

Предлошке форме су, за разлику од беспредлошких, маркиране у погледу изражавања објекатских значења у српском језику, будући да се њима, наравно у конструкцији са именском речју, означава тзв. нетипични објекат, тј. предметност, која је на специфичан начин обухваћена одређеном активношћу.¹ Како су семантички несамосталне речи, **предлози** у датим синтагмама само сигнализирају врсту односа између зависне именске и управне глаголске речи, а на ширем, прагматском плану, то значи да је њима одређен или спецификован вид везе успостављене у датој ситуацији међу њеним учесницима, тј. партиципантама.² Тако су посредством назначене активности непосредно, потпуно или посредно и делимично повезана два учесника ситуације, при чему се имплицира тип интерактивног односа.³

¹ Д. Гортан-Премк је дала систематичан приказ предлога са лексикографско-лексиколошког аспекта у свом раду: *Обрада предлога у великим описним речницима. Лексикографија и лексикологија. Зборник реферата*. Нови Сад — Београд 1984, стр. 35—40.

² О улози предлога у синтагматским спојевима в. код А. Белића: *О језичкој природи и језичком развоју. Лингвистичка испитивања*, књ. I. Нолит. Београд 1958, стр. 71—72.

³ Према тумачењу З. Тополињске, прототипски падежи (номинатив, датив, акузатив и инструментал без предлога) представљају релацију формализовану у предикату, док